

PETER ESTER, ISABELLE DIEPSTRATEN &
HENK VINKEN

Generatiebesef in Nederland

Es ist überhaupt ein Fehlbegriff, den die meisten Forscher begehen, zu meinen, ein wirkliches Generationsproblem gebe es nur dann, wenn man eine Generationsrhythmik mit ein für allemal fixierbaren zeitlichen Intervallen aufzuweisen imstande ist.

Karl Mannheim

INLEIDING

‘In mijn generatie was er voor vrouwen geen pensioen en moest je ophouden met werken als je trouwde’, ‘In mijn generatie kon het niet op, er was werk genoeg en overal kreeg je subsidie voor’, ‘Mijn generatie heeft het moeilijk gehad om aan de slag te komen’, ‘Wat mijn generatie typeert is die enorme vrijheid die we hadden. Je mocht alles onderzoeken’. Dit zijn uitspraken van mensen uit verschillende generaties die voor velen herkenbaar zijn. Ze suggereren dat personen uit een zelfde generatie gemeenschappelijke ervaringen hebben. Veelal gaat het om ervaringen uit de jeugdyears die een blijvende indruk achterlaten en een stempel drukken op een generatie. Ervaringen die de lotgevallen van een generatie ook na de jeugdperiode tekenen.

Het denken in termen van generaties is van alle tijden. De media helpen ons daarbij door het bedenken van rake generatiestereotyperingen. Meestal hebben deze betrekking op de jongste generatie zoals bijvoorbeeld: ‘Generatie x’ en ‘generatie y’, ‘generatie Nix’, ‘de meerkeuze generatie’, ‘de achterbankgeneratie’, ‘de laconieke generatie’, ‘de generatie nuchter’ en zelfs ‘de weg-van-de-waanzinnige-

werkelijkheid generatie'. Uit eerdere perioden stammen 'de protestgeneratie' en 'de stille generatie'.¹ Deze typeringen worden vaak opgediend met een wat dun cultuursociologisch sausje. Soms worden daarbij hele decennia verdicht tot één uniek sociaal, cultureel en politiek klimaat, zoals de zompige, saaie en zelfgenoegzame jaren vijftig, de experimentele jaren zestig ('the Gay Sixties'), of de 'no-nonsense'-jaren tachtig.

De afgelopen decennia lijken de generatietyperingen elkaar steeds sneller op te volgen, alsof er elke week 'een nieuwe generatie' opstaat. Vanwaar deze behoefte steeds nieuwe generaties te detecteren? Ongetwijfeld heeft die behoefte te maken met het streven om het huidige diffuse tijdsgewricht te begrijpen. Het is een ultieme vorm van onzekerheidsreductie. Vooral nu we geconfronteerd worden met snelle en ambivalente maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de opkomst van nieuwe leefvormen en leefstijlen, fragmentatie van waarden en normen, culturele pluriformiteit, demografische verschuivingen, veranderingen in ambities, aspiraties en esthetische preferenties. Het is het werk van onder andere de media en marktonderzoekers om deze 'signs of time' te interpreteren en te verbeelden.

Generatiemetaforen fungeren daarbij als instantsymbolen met een hoog communicatief gehalte. Dergelijke generatiebeelden werken heel aansprekend om trends te vatten en te verklaren. Veronderstelde wezenskenmerken van generaties en perioden worden uitvergroot door goed in het gehoor liggende benamingen. Tegelijk hebben individualiserings- en fragmenteringsprocessen het opdelen van de samenleving in hapklare consumentenbrokken tot een hachelijke onderneming gemaakt. Ook mensen zelf laten zich niet graag bij een bepaalde groep indelen. Ze benadrukken liever hun unieke, authentieke identiteit en lijken zich steeds minder bewust van de invloed van bijvoorbeeld groepskenmerken of periodeneffecten. De vraag is dan ook of mensen zich zelf tot een bepaalde generatie

rekenen en hoe stabiel of veranderlijk generationele zelfidentificaties eigenlijk zijn.

Generaties zijn echter ook om een andere reden een interessant onderwerp voor media en onderzoekers. Maatschappelijke veranderingen zijn verbonden met het verdwijnen van oude en het opkomen van nieuwe generaties. Maatschappelijke conflicten worden regelmatig uitgelegd als een conflict tussen oudere en jongere generaties. In dit opzicht spreken ongetwijfeld de jaren zestig het meest tot de verbeelding. Volgens historicus Righart hebben de jaren vijftig en zestig Nederland ingrijpender veranderd dan de Tweede Wereldoorlog.² De ondertitel van zijn spraakmakende boek *De Eindeloze Jaren Zestig* luidt: *Geschiedenis van een generatieconflict*. Hiermee zegt hij dat de jaren zestig, maar eerder nog eind jaren vijftig, een duidelijke breuklijn waren tussen de vooroorlogse en naoorlogse generatie in Nederland. Er bleek al snel sprake van een hevige generatiekloof die zijn apotheose beleefde tijdens de huwelijksplechtigheid van Beatrix en Claus in 1966 en de studentenrevolte van mei 1968. Sindsdien is het op het vlak van de generatiekloof betrekkelijk rustig. Er zijn althans weinig tekenen van structurele onmin tussen de generaties. Maar is dit schijn of werkelijkheid?

Een kwestie die ons als cultuursociologen boeit is de vraag in welke mate Nederlanders zich identificeren met een generatie. Bestaat er wel zoiets als een markant generatiebesef? Verschilt dit tussen oudere en jongere generaties? Hoe heeft het generatiebesef zich de afgelopen tien jaar ontwikkeld? Is het minder geworden en heeft dat met individualiseringsprocessen te maken? Of zijn er andere dingen aan de hand? Al meer dan een decennium zijn dit de vragen die wij onderzoeken en waarover wij publiceren.³ We maken daarbij gebruik van grootschalig survey-onderzoek en combineren bij voorkeur kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksgegevens.

In deze bijdrage maken we de balans op. We vermoeden de lezer niet met een groot aantal tabellen, maar geven vooral de conclusies weer. Achtereenvolgens beschrijven we de ontwikkeling van het generatiebesef in Nederland, (veranderende) opvattingen van generaties over onderwijs, arbeid, cultuur, politiek en toekomstbeelden en algemene conclusies. Hieraan voorafgaand moeten we iets zeggen over wat generaties eigenlijk zijn. Het is goed om dan even stil te staan bij de 'founding father' van het sociologische gedachtegoed rond generaties: Karl Mannheim en bij de theoretische en methodologische uitgangspunten die we in ons onderzoek hanteren.

KARL MANNHEIM: KLASSIEK GENERATIE- THEORETICUS

Mannheim (1893-1947) wordt doorgaans gezien als de eerste generatietheoreticus die sociale factoren een plaats gaf in het generatiebegrip.⁴ Hij werd hiermee de grondlegger van de sociologische invulling van het generatieconcept. Mannheim nam nadrukkelijk afstand van het biologische generatiebegrip zoals dat in zijn tijd gebruik was. Ofwel de opvatting dat een generatie ruwweg dertig jaar beslaat, de tijd die het duurt voordat een kind de volwassenstatus bereikt. In deze gangbare optiek vindt iedere dertig jaar generatievervanging plaats. Mannheim keerde zich tegen deze positivistische bijna boekhoudkundige generatieopvatting. In zijn ogen vindt in elke samenleving een continu proces plaats, waarin nieuwe leden voor het eerst deelnemen aan het maatschappelijke leven en oudere leden zich terugtrekken. Het biologische feit dat alle mensen geboren worden, tot volwassenheid komen om vervolgens te sterven is op zichzelf sociologisch niet interessant. Dit is wel het geval wanneer benadrukt wordt, dat mensen uit een zelfde cultureel gebied en een zelfde historische periode ingeperkt zijn door een historisch-geografisch specifiek

palet van potentiële ervaringen en gedragingen. Dit is het eerste niveau in Mannheims generatiebegrip. Hij noemt dit niveau de ‘*generatielocatie*’: een cluster van geboortecohorten die in dezelfde periode en binnen dezelfde sociaal-culturele ruimte zijn geboren. Door hun gemeenschappelijke locatie vormen mensen uit hetzelfde cluster van geboortecohorten een potentiële of sluimerende generatie.

Die potentie wordt pas werkelijkheid op het tweede niveau van Mannheims generatiebegrip, de ‘*generatiesamenhang*’. Het gaat dan om mentale factoren: het bewustzijn tot een generatie te horen. Ook dan zijn sociale factoren essentieel. Het gaat om het bewustzijn van een gemeenschappelijk historisch referentiekader. Mannheim definieert een generatiesamenhang als geboortecohorten die tijdens hun gelijktijdig verlopen formatieve periode bloot hebben gestaan aan dezelfde maatschappelijke veranderingen en zich op grond hiervan bewust zijn een gemeenschappelijk lot te dragen. Het begrip ‘formatieve periode’ behelst de periode waarin mensen van kind tot volwassene uitgroeien en omvat globaal genomen de periode van het vijftiende tot vijfentwintigste levensjaar. Het is in deze periode dat mensen volgens Mannheim het meest ontvankelijk zijn voor omgevingsinvloeden. Ervaringen in deze formatieve periode zouden een blijvend effect hebben op de verdere levensloop van individuen. Op grond van het besef van gemeenschappelijke formatieve ervaringen kan volgens hem bij de generatieleden een generatie-identificatie ontstaan.

Mannheim benadrukt dat generatieleden, ook al zijn zij zich bewust van gedeelde omstandigheden, niet altijd op dezelfde manier reageren op of dezelfde betekenis verlenen aan hun gemeenschappelijke jeugdervaringen. Om dit duidelijk te maken onderscheidt hij nog een derde niveau in het generatiebegrip: de ‘*generatie-eenheden*’. Generatie-eenheden ontstaan meestal binnen concrete sociale groepen. Een groep waarbinnen de leden gezamenlijk een visie ontwikkelen op de maatschappelijke gebeurtenissen. Een

dergelijke concrete groep, ook wel voorhoede genoemd, kan een kristallisatiepunt gaan vormen dat aantrekkingskracht uitoefent op andere leden van dezelfde generatiesamenhang. Anderen kunnen de visie van de voorhoede zien als een bevredigende betekenisgeving aan de voor hen kenmerkende sociaal-historische werkelijkheid. In een periode van grote maatschappelijke dynamiek is de kans groter dat bepaalde groepen binnen een generatie een zogenaamde generatie-eenheid gaan vormen. Voorwaarde is echter wel dat de maatschappelijke dynamiek ook weer niet al te groot is: een groep moet de tijd krijgen een eigen kenmerkend reactiepatroon te ontwikkelen. Is dat niet het geval, dan zal men de neiging hebben zich aan te sluiten bij oudere of soms bij jongere generatie-eenheden. Als voorbeeld noemt Mannheim de generatie uit zijn tijd die de Jugendstil heeft voortgebracht en de jeugdbeweging in het Duitsland van de laat negentiende en vroeg twintigste eeuw.

Het zijn de generatie-eenheden die een generatie een duidelijk gezicht meegeven en vaak aan de basis liggen van de etiketten die op een generatie worden geplakt. Het etiketteren van generaties op basis van een bepaalde generatie-eenheid kan echter leiden tot onterechte stereotyperingen van een generatie als geheel. Er kunnen meerdere generatie-eenheden bestaan binnen een generatie en niet iedereen zal zich met een of één generatie-eenheid identificeren. Een 'nieuwe generatie' verwijst in het generatiesociologische discours dan ook vooral naar het begrip generatie-eenheid, een voorhoede of avant-garde met 'veranderingspotentieel', waarmee de notie van 'nieuw' als trendsetter in beeld is. Het generatiesociologische discours oriënteert zich dus niet op een biologische definitie, op een vaste ritmiek van de opkomst en neergang van generaties. Generaties kunnen dus zeer wel van verschillende lengte zijn, al naar gelang de sociaal-culturele context waarbinnen generaties zich vormen.

Uit bovenstaande generatietheorie valt af te leiden dat generatie-effecten onderscheiden moeten worden van andere 'tijds' effecten. Kenmerken van mensen kunnen veranderlijk zijn, afhankelijk van hun levensfase of van belangrijke maatschappelijke gebeurtenissen die alle generaties even hard raken. Generatie-effecten daarentegen verwijzen naar stabiele opvattingen en (on)mogelijkheden van mensen die op te vatten zijn als blijvende gevolgen van hun formatieve periode.

Dat neemt niet weg dat er weinig harde bewijzen zijn over de grenzen van de formatieve periode. Eindigt deze periode als we vijftwintig zijn of wordt dat steeds later nu we steeds langer 'jong' mogen zijn of worden de grenzen van de periode vager nu levensfasen minder duidelijk van elkaar afgebakend zijn? En hoe zit het dan met verschillen tussen individuen? Ook het begrip generatielokatie is discutabel: zijn er wel zulke scherpe grenzen te trekken tussen historische perioden op grond waarvan we potentiële generaties kunnen traceren?

Gelet op bovengenoemde kanttekeningen hanteren we in ons onderzoek geen scherp omschreven generatietypologie. Op basis van eerder historisch en cultuursociologisch generatieonderzoek maken we echter op dat er veel voor te zeggen is om globaal drie generaties te onderscheiden: de oorlogs-, babyboom- en keuzegeneratie.

1. Oorlogsgeneratie, geboren tussen 1910 en 1940

De oudste cohorten binnen deze generatie werden in hun jeugdijaren geconfronteerd met de crisis en massale werkloosheid van de jaren dertig en de Tweede Wereldoorlog, waardoor deze generatie zeer beperkte levenskansen had die later nauwelijks goed te maken bleken. De crisis- en oorlogservaring hebben ook de waarden van deze cohorten getekend: gerichtheid op financiële zekerheid, een hoog

arbeidsethos, afkeer van politiek extremisme en beklemtonen van soberheid, zuinigheid en trouw aan orde en gezag. De jongere cohorten binnen deze generatie kenden hun formatieve jaren tijdens de periode van de wederopbouw na de oorlog, gevolgd door een periode van economische hoogconjunctuur in de tweede helft van de jaren vijftig. Dit cohort heeft kunnen profiteren van grotere onderwijskansen en kwam op de arbeidsmarkt toen de vraag naar arbeid zeer groot was. Hierdoor heeft dit cohort gunstiger levenskansen gehad dan hun oudere generatiegenoten, waardoor ze ook later in de levensloop beter af is. Door het opgroeien tijdens de wederopbouw staan ook voor jongere cohorten waardenoriëntaties centraal die vergelijkbaar zijn met de waarden van oudere cohorten.

2. Babyboomgeneratie, geboren tussen 1940 en 1960

De leden van deze generatie groeiden op in een periode van ongekeerde welvaart tijdens de jaren zestig en begin jaren zeventig, waardoor ze over relatief gunstige levenskansen beschikken. Door een radicaal ander waardenpatroon onderscheidt de babyboomgeneratie zich van de oorlogsgeneratie. Dat waardenpatroon is vooral terug te voeren op de processen van ontzuiling en secularisering. Daarnaast leidde de economische modernisering tot een roep om steeds hoger opgeleide arbeidskrachten. De babyboomgeneratie was de eerste generatie die massaal aan het hoger onderwijs deelnam en daardoor een veel langere periode op school doorbracht. Deze verlengde schoolloopbaan betekende een uitstel van het op zich nemen van volwassen verantwoordelijkheden en bood de jeugd uit de jaren zestig een tijd van vrijheid waarin men naar hartenlust met allerlei zaken kon experimenteren. De welvaart en opkomst van de Anglo-Amerikaanse consumptiecultuur, die ook sterk op de jongerenmarkt was gericht, bood jongeren ook de mogelijkheden en instrumenten om te experimenteren. Deze ontwikkelingen maakten dat de nieuwe babyboomgeneratie zich niet meer kon herkennen in het

traditionele, burgerlijke waardenpatroon van de haar voorgaande oorlogsgeneratie. De babyboomgeneratie benadrukt waarden als zelfontplooiing, democratisering, gelijkheid van macht en inkomen, individuele vrijheid en politiek engagement.

3. *Keuzegeneratie, geboren na 1960*

De jongste generatie groeide op in de jaren tachtig en negentig en typeren we als de keuzegeneratie. De naam ontleen we aan de waarneming dat vooral sinds de jaren tachtig van jongeren verwacht wordt dat ze hun levensloop op hun eigen manier, volgens eigen keuzes, onder eigen verantwoordelijkheid en onder zelfregie invullen. De leden van de keuzegeneratie zijn permanent verwickeld in het zelfgestuurd vormgeven van de eigen biografie en het flexibel inspelen op de kansen die de omgeving biedt. Leren en leven zijn bij de keuzegeneratie onlosmakelijk met elkaar verbonden. Hierbij vormen onzekerheid en risico de keerzijde van de medaille: mensen zullen keuzes moeten maken uit steeds méér, maar minder eenduidige alternatieven. Dé generatie-eenheid binnen deze generatie zou niet zozeer als politieke voorhoede te typeren zijn, maar als leerelite die experimenteert met nieuwe leer- en werkculturen als antwoord op de hedendaagse ontwikkelingen. Mogelijk verschillen ook hier oudere van jongere cohorten. De oudste cohorten groeiden op in het economisch zwaar weer van de jaren tachtig en zijn ook wel als ‘verloren generatie’ aangeduid. De jongste cohorten zijn de eersten die opgroeien met ICT en met ouders die aan de wieg stonden van de nieuwe naoorlogse zelfontplooiingsideologie.

HOE STAAT HET MET HET GENERATIEBESEF IN NEDERLAND?

We gaven aan dat scherpe grenzen tussen generaties en hun historische locaties niet zomaar te trekken zijn. Ook met een duidelijke generatielocatie is echter nog geen sprake van een echte generatie. Daarvoor is *generatiebesef* nodig. Mogelijk leidt individualisering tot dermate verschillende ervaringen of in ieder geval tot het idee ‘een uniek individu’ te zijn, dat een collectiviteitsbesef op basis van gedeelde jeugdervaringen als voorwaarde ontbreekt om tot generatievorming te kunnen komen. Zo geredeneerd zou het generatiebesef onder jongere generaties wel eens zwak kunnen zijn. Hierbij moet echter niet het levensfase-effect vergeten worden: het generatiebesef kan geringer zijn, juist omdat jongere cohorten nog op een beperkte tijd van hun leven terug kunnen kijken op ‘hoe het zo gekomen is’.

Tegelijk wordt individualisering opgevoerd als reden waarom generatiebesef op zichzelf mogelijk belangrijker wordt, nu categorieën als sociaal milieu en gender aan betekenis verliezen. Juist dit besef van individualiserende levenslopen kan de basis vormen voor generatie-identificatie. Dit generatiebesef kan bovendien opgeroepen worden door de talloze generatietyperingen die de media in omloop brengt. Wat blijkt nu uit onze onderzoeken van de afgelopen tien jaar?

Het generatiebesef in Nederland is sterk. Een zeer ruime meerderheid van de Nederlanders rekent zich tot een generatie. Dat is nu zo en dat was tien jaar geleden ook het geval. Wat we vervolgens zien is dat generatiebesef verschilt per generatie. Hoe jonger de generatie, hoe zwakker het generatiebesef. Maar ook voor de jongste generatie geldt dat de meerderheid zich met een bepaalde generatie identificeert. Generatiebesef is dus bepaald niet van voorbijgaande aard. Nederlanders hebben iets met hun generatie en daar is het laatste decennium weinig verandering in gekomen.

Wel zien we dat vooral de oudere generaties in 2006 meer verwijzen naar historische gebeurtenissen uit hun jeugdijaren dan ze in 1996 deden. Geen van de drie generaties, ook de jongste keuzegeneratie niet, noemt recente formatieve gebeurtenissen. Opmerkelijk als we denken aan de grote turbulentie in de periode 1996-2006. Generatiebesef wordt dus echt generationeel geduid: het belang van de jeugdijaren is groot, groter dan de recente jaren.

Het is evident dat hoe 'ouder' de generatie, des te meer eenduidig deze generatie zichzelf typeert. Binnen de jongste generatie vinden we een grote verscheidenheid aan zelftyperingen; een verscheidenheid die fraai overlapt met de vele, zeer diverse en elkaar snel opvolgende etiketten in de media.

De vraag is of dit gevestigde generatiebesef nu ook betekent dat generaties verschillen ervaren in kansen en denkbeelden op allerlei terreinen. We gaan dat voor een aantal belangrijke domeinen na: onderwijs, arbeid en sociale zekerheid, cultuur, politiek en toekomst.

ONDERWIJS

Generaties zijn met de jaren optimistischer geworden over hun eigen kansen in het onderwijs. Als ze zich vergelijken met jongere en met oudere generaties oordelen ze doorgaans positiever over de kansen van de eigen generatie. De jongste keuzegeneratiecohort (geboren na 1970) is het meest opgeschoven in deze gunstigere zelfbeoordeling en de keuzegeneratie als geheel acht zich in 2006 zelfs het beste af. Die toppositie was in 1996 nog voor de babyboomers weggelegd.

In de oordelen over diverse kansen van jongeren in het onderwijs is ook een trend naar meer optimisme waarneembaar. Grote groepen dachten in 1996 dat jongeren het in het onderwijs moeilijker kregen, bij voorbeeld vanwege de druk op de studieduur, de betaalbaarheid van opleidin-

gen, de kansen op een baan na een studie. In 2006 zijn alle generaties minder somber. Ook de jongste keuzegeneratie, zij het dat zij haar oordelen het minst in positieve richting heeft aangepast. In het onderwijsdomein zijn de generaties kortom minder scherpe generationele tegenstellingen gaan zien. Hoewel objectief gezien elke generatie weer betere onderwijskansen heeft dan de vorige, lijkt de onderwijsbeleving van generaties zelf vooral door niet-generatie-effecten bepaald te worden.

ARBEID EN SOCIALE ZEKERHEID

Dat is anders in het domein van de arbeid. De kansen op werk en de carrièremogelijkheden worden in 2006 juist sterker generationeel beoordeeld. Naar de oordelen van de drie generaties zijn er scherpe verschillen. De babyboomgeneratie onderstreept de eigen betere uitgangspositie als ze zich vergelijkt met oudere generaties. De keuzegeneratie is in de loop van de jaren optimistischer en de oorlogsgeneratie juist het meest pessimistisch geworden. Over de hele linie zijn alle generaties, ook de jongste, pessimistischer geworden zodra ze zich in het arbeidsdomein vergelijken met jongere generaties. Ook vindt men, en zeker de jongste generatie, het in 2006 vaker dan in 1996 oneerlijk dat de overheid voor oudere generaties van alles geregeld en betaald heeft en dat jongeren nu zelf de rekening moeten betalen.

Het kunnen 'zorgen voor de oude dag' is voor de jongste keuzegeneratieleden een heet hangijzer en reden tot somberheid. Hoewel niet in meerderheid, oordeelt de jongere generatie ook vaker dan eerst dat generaties beter voor hun eigen generatiegenoten kunnen zorgen. Dit paren zij aan een afnemende bereidheid om bij te dragen aan de AOW voor huidige en toekomstige generaties ouderen en aan steun voor het draagkrachtprincipe bij de herinrichting van de AOW (zoals de 'Bos-belasting'). Kortom: op het arbeidsdomein zien we scherpere tegenstellingen die ook generati-

oneel geduid worden. Vooral de keuzegeneratie maakt zich zorgen over de sociale zekerheid en hun toekomstige AOW in het bijzonder.

CULTUUR

Alles is kalm aan het culturele front van stijlvoorkeuren en waardenoriëntaties. Ondanks verontrustende mediaberichten ontlopen de generaties elkaar nauwelijks op het culturele vlak. In het midden en het eind van de jaren negentig zagen de generaties nog scherpe tegenstellingen in culturele voorkeuren van generaties. Boeken, films en muziek werden scherp generationeel weggezet: elke generatie koestert zich in eigen voorkeuren die nauwelijks overeenkomen met die van vorige of volgende generaties. In 2006 is deze opinie getemperd. De meest zichtbare kloof tussen de generaties voerde juist terug op de verschillende waardering van popcultuur. Nu lijkt dat niet langer het geval. Wel acht men jeugdervaringen nog steeds belangrijk voor huidige voorkeuren voor boeken, films en muziek, maar grote verschillen tussen de generaties ziet men niet meer. Vooral de keuzegeneratie ziet haar voorkeuren niet als anders dan die van andere generaties.

Het veel in media en politiek besproken generatieonderscheid in waarden en normen rondom gezin, opvoeding en seksualiteit vinden we niet terug. Juist de afname in generationele distincties valt op, vooral onder de oudste keuzegeneratie (geboren tussen 1960 en 1970). Men ziet nauwelijks nog generatieverschillen in hoe men denkt over het gezinsleven, over opvoeding, over seksualiteit of in welke mogelijkheden men heeft op deze terreinen. De rol van jeugdervaringen voor de vorming van waarden over gezin, opvoeding en seks wordt breed onderschreven, al is de oudste keuzegeneratie daar weer minder van overtuigd geraakt. Het enige thema waarop een toenemende generationele onderscheiding wordt toegepast is het naar eigen in-

zicht vormgeven van het leven. Iedereen onderschrijft wel dat oudere generaties hier minder kansen voor hadden. Opnieuw keert de oudste keuzegeneratie zich echter tegen deze generationele differentiatie. Meer dan culturele voorkeuren worden waarden generationeel geïnterpreteerd, maar op dit terrein nemen de generationele spanningen af, vooral onder de oudste keuzegeneratie die zich breed lijkt te keren tegen generationeel redeneren.

POLITIEK

Het afgelopen decennium was een politiek turbulente tijd. Politieke en maatschappelijke opvattingen evenals de mogelijkheden om deze naar eigen inzicht te vormen worden in deze periode ook in toenemende mate generationeel geïnterpreteerd. De oudste keuzegeneratie is hierbij opnieuw het meest gereserveerd. Als het krijgen van politieke invloed en gehoor aan de orde is, zien we een dalende generationele interpretatie. Vooral weer het oudste keuzegeneratiecohort ziet nauwelijks nog generatieverschillen. Ze schat de eigen maatschappelijke invloed ook het hoogst in en heeft daarmee zelfs de babyboomgeneratie ingehaald. Deze opvallende beweging lijkt een levensfase-effect dat samen gaat met een groter aantal beslisposities dat deze generatie inmiddels bezet.

We tellen een licht gestegen politieke interesse onder alle generaties, behalve de allerjongste cohorten. Ook zijn de generaties eensgezind in het niet links, niet rechts, maar politiek neutraal zijn. De politieke prioriteiten zijn voor alle generaties evident meer gaan liggen op materialistische doelen, vooral het tegengaan van prijsstijgingen. Dit ondanks het mediarumoer over het verdedigen van de vrijheid van meningsuiting en de roep om het herstel van orde en gezag. Vooral de jongste keuzegeneratieleden maken in tien jaar tijd een forse ommekeer van postmaterialistische naar materialistische opvattingen.

Gelet op haar naam zou de keuzegeneratie zich vooral onderscheiden door de veranderde omgang met toekomstkeuzes. Deze generatie zou de eerste zijn die zou kunnen leven volgens een 'keuzebiografie', waarbij ze zich minder op voorgeschreven paden naar de toekomst hoeft te richten, opties voor mogelijke toekomsten open kan houden en herneembare keuzes kan maken. Dit nieuwe biografische model wordt echter niet breed herkend door onze generaties. Ze zien generatieverschillen in toekomstvisies en individuele mogelijkheden om de toekomst vorm te geven, maar het onderscheid in oordelen is zwak. Grote groepen denken dat zekerheid krijgen over wat de toekomst brengt voor alle generaties gelijk is. Sterker, juist de keuzegeneratie ziet hierin het vaakst géén verschil ten opzichte van jongere én oudere generaties.

Ook het idee dat met een open keuzebiografie het toekomstperspectief van jongere generaties noodzakelijk korter wordt, blijkt niet typisch voor de keuzegeneratie. In 2006 is bij alle generaties de toekomsthorizon dichterbij komen te liggen. Er is echter één tegenargument: dit geldt in veel sterkere mate voor de jongere keuzegeneratie. We kunnen echter nog niet vaststellen of dit laatste een bestendig generatie-effect is of juist een uiting van de seismograaffunctie die aan jongeren wordt toegedicht: zij reageren extremer op trends dan de rest van de bevolking. Dezelfde bevinding en mogelijke verklaring gaat ook op voor de beleving van de toekomst. Alle generaties zijn wat pessimistischer geworden, maar de jongste keuzegeneratie het meest.

Voorts is het 'je eigen doelen aanpassen aan de omgeving' de belangrijkste strategie om met de toekomst om te gaan, ook onder jonge cohorten. In de moderne, zelf te regisseren levensloop zou men verwachten dat jongeren in meerderheid kiezen voor het aanpassen van de omgeving aan hun doelen of het van omgeving veranderen om hun

doelen te bereiken. Het is wel zo dat ze deze laatste twee strategieën vaker kiezen dan oudere generaties.

Wat ook in lijn met de verwachtingen is, is dat ze veel minder planmatig met hun leven willen omgaan. Nu geldt echter dat de generatieverschillen in tien jaar tijd beduidend kleiner zijn geworden. Toch blijft vooral de oudste keuzegeneratie zich in dit opzicht onderscheiden. Ze voelt weinig voor planmatig dan wel goed geïnformeerd keuzes maken. Persoonlijke en materiële groei zijn voor hen bovendien niet zulke belangrijke opbrengsten als voor de jongste keuzegeneratie. De jongste keuzegeneratie voelt het meest voor keuzes maken gebaseerd op uitdaging, experimenteren en omkeerbaarheid, maar is vooral ook omnivoor: alle manier om met keuzes om te gaan zijn populair, ook als het om tegenstrijdige strategieën gaat. Flexibiliteit wordt door deze generatie dan ook het meest als gewenste opbrengst van keuzes gezien.

Al met al toch aanwijzingen voor een meer open, flexibel toekomstperspectief bij onze keuzegeneratie. Ook al zien generaties zelf geen sterke generationele verschillen in toekomstoriëntaties, ze gaan feitelijk weldegelijk anders met hun toekomst om.

CONCLUSIES

We hebben een genuanceerd idee gekregen van de beelden en lotgevallen van onze drie generaties door hen zelf aan het woord te laten. Het sterke generatiebesef bij Nederlanders betekent niet dat de Nederlandse samenleving onder spanning staat door een scherpe kloof tussen de generaties. Dit roept de vraag op wat het betekent als mensen zeggen zich tot een generatie te rekenen. Het lijkt erop dat identificatie met een generatie veeleer de behoefte weerspiegelt een positieve structuur aan te brengen in de eigen biografie en verbondenheid te voelen met tijdgenoten, dan dat het duidt op duurzame intergenerationele scheidslijnen. Uit

onze interviews in de afgelopen tien jaar blijkt nadrukkelijk dat Nederlanders graag spreken over de eigen jeugdijaren en daar beeldend en enigszins nostalgisch over kunnen verhalen. Men ervaart een gedeelde lotsbestemming met generatiegenoten zonder dat er een robuust en eenduidig onderscheid in de objectieve en beleefde kansen en oriëntaties tussen de generaties is.

Kijken we nog eens naar de waarschijnlijke leeftijds-, periode- en generatie-effecten dan valt op dat vooral het arbeidsdomein kandideert voor mogelijke generatie-effecten. In het onderwijsdomein verdwijnen generatieverschillen goeddeels en dat geldt in zekere mate ook voor het culturele domein. Periodieke gebeurtenissen lijken op deze twee domeinen sterk de opvattingen van generaties te bepalen. In het politieke domein vinden we evidentie voor leeftijdseffecten: nu de oudste keuzegeneratie ouder is, tempert zij het gevoel van achterstelling uit eerdere jaren en erkent zij de eigen toegenomen invloed. De trend naar materialisme, onder alle maar nog sterker onder de jongste generatie, is een mogelijk periode-effect. Met name de invoering van de Euro lijkt dit effect te voeden. Mogelijk kruist dit effect zich met een leeftijdseffect: de seismografische rol van jongeren die heviger uitslaan richting materialisme zou hierop kunnen wijzen.

Het arbeidsdomein is het toneel van intergenerationele strijd. We zien leeftijdseffecten zoals bij oudere keuzegeneratieleden die minder somber worden over hun kansen op werk, maar we vinden zeker ook generatie-effecten. Het zijn de jongste generaties die opnieuw en nu verscherpt aandacht vragen voor de premies die zij moeten opbrengen om de eigen sociale zekerheid en zorg voor de oude dag zeker te stellen nu de rol van de overheid hierbij terugtreedt. Dit thema lijkt niet te leven onder oudere generaties. De onder deze generaties impopulaire maatregelen om oudere generaties mee te laten betalen aan een goed verzekerde oude dag krijgt wel steun van de keuzegeneratie.

In ons boek *Mijn Generatie* uit 1998 voorspelden we al dat de komende decennia mogelijk een sterkere generatievorming de generationele tegenstellingen zou kunnen aanscherpen juist op het vlak van toekomstvoorzieningen als de AOW en pensioenen. Dat was dé kwestie die de afwezigheid van een uitgesproken scherpe generatiekloof aan het eind van de twintigste eeuw overschaduwde, zo stelden we toen. De generatiekloof is op tal van terreinen gedempt, zeker, maar precies zoals voorspeld is de kloof op het vlak van sociale zekerheid en toekomstvoorzieningen verdiept.

De diepere kloof op dit terrein komt in een feller daglicht te staan als we terugblikken op de uitkomsten over toekomstvisies en toekomstkeuzes. Geen van de generaties onderkent een scherp generationeel onderscheid in toekomstvisies of mogelijkheden om toekomstzekerheden te verkrijgen. Toch blijken juist jonge generaties weldegelijk anders om te gaan met toekomstkeuzes. In lijn met de verwachtingen over een keuzebiografie prefereren jonge generaties het openhouden van opties, het volop experimenteren, het minder planmatig omgaan met de toekomst en het maken van omkeerbare keuzes. Dit zijn ook de strategieën die goed passen bij een flexibele kennissamenleving. Sterker, het zijn gewilde competenties niet alleen om in een dergelijke samenleving te overleven, maar ook om die samenleving zelf competitief en dynamisch te houden, zo klinkt het in vele beleidsburelen van vandaag. Koppelen we de dynamische levensloopstrategie aan de groter wordende zorgen om als generatie eigen toekomstvoorzieningen te treffen, dan stuiten we mogelijk op het nieuwe thema van de komende decennia. De centrale vraag daarbij is welke zekerheden moeten en kunnen op welke manier voor en door de jonge generaties worden gewaarborgd?

Onze bevindingen leveren ook een aantal nieuwe punten op voor de generatiesociologische agenda. Naast objectieve kenmerken zal de belevingswereld van generaties blijvend op de agenda gezet moeten worden – ook internationaal-

vergelijkend. Beelden van generaties komen niet alleen voort uit objectieve generatiekenmerken, maar bestaan vooral bij de gratie van belevingen van mensen. Veel sociaal-wetenschappelijk generatieonderzoek beperkt zich tot objectieve classificaties van kansen van gegroepeerde leeftijdscohorten. Dergelijke vormen van ‘intergenerationeel boekhouden’ hebben als belangrijkste nadeel dat de ego- en alterbeelden van generaties zelf buiten beeld blijven. Wezenlijk onderdeel van het generatiebegrip in de klassieke Mannheimiaanse zin is juist dat generaties maatschappelijk-historische lotgevallen delen en zich daarvan *bewust* zijn. Dit houdt in dat generaties zelf aan het woord dienen te komen. ‘Bringing man back in’ is een belangrijke opgave voor het huidige generatieonderzoek. Dit spoort ook goed met de sociologische traditie waarin menselijk gedrag als betekenisvol wordt gezien en waarin menselijk handelen wordt verklaard vanuit waarden, normen, doelstellingen, preferenties en uiteraard restricties.

Hoe het ook zij, evident is dat generatiebesef onder Nederlanders wijd verbreid is. De positieve identificatie met de eigen generatie gaat niet gepaard met het zich scherp afzetten tegen andere generaties. Van een heftig generatieconflict is geen sprake kort na de millenniumwending. Toch is het niet allemaal rozengeur en maneschijn aan het intergenerationele front. De Nederlandse welvaartsstaat zoals die door de oudere generaties volgens eigen zeggen met bloed, zweet en tranen is opgebouwd, ziet men vooral door toedoen van de overheid verwateren. Het wordt een samenleving waarin jongere generaties hun eigen toekomstboontjes moeten doppen. Met name de bezorgdheid van de jongste generatie over de AOW blijkt groot. Dé betekenis van generatiebesef lijkt gelegen in een verhoogde maatschappelijke betrokkenheid. Betrokkenheid is een belangrijke voorwaarde voor cohesie, maar cohesie betekent niet persé afwezigheid van strijd. Een grote betrokkenheid maakt het zelfs waarschijnlijker dat mensen hun onvrede

via politieke weg kenbaar zullen maken. Het is maar de vraag of dat zich vertaalt in een grotere participatie in vakbonden, politieke partijen en verkiezingen. Eerder is te verwachten dat met name voorhoedes van de jonge generaties eigen platforms opzetten waar zij zelf het debat kunnen voeren en zelf, los van partijen of bonden, alternatieve toekomstbedenken. Vooral de jongere generatie lijkt in onze studie en in dat debat te vragen om een collectief vangnet om flexibel de toekomst tegemoet te treden zonder dat de rekening eenzijdig bij haar generatie gelegd wordt. Dat lijkt de uitdaging voor de toekomst als men de generatiele onmin niet verder wil aanwakkeren.

NOTEN

- 1 Zie het werk van de Utrechtse socioloog Henk Becker: H.A. Becker, *Generaties en hun kansen*, Amsterdam 1992, Meulenhoff; H.A. Becker, *De toekomst van de verloren generatie*, Amsterdam 1997, Meulenhoff.
- 2 H. Righart, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict*, Amsterdam 1995, De Arbeiderspers.
- 3 Zie I. Diepstraten, P. Ester & H. Vinken, *Mijn generatie. Zelfbeelden, jeugdervaringen en lotgevallen van generaties in de twintigste eeuw*, Tilburg 1999, Syntax Publishers. En: P. Ester, H. Vinken & I. Diepstraten, *Mijn generatie tien jaar later. Generatiebesef, jeugdervaringen en levenslopen in Nederland*, Amsterdam 2008, Rozenberg Publishers.
- 4 Zie vooral K. Mannheim, 'Das Problem der Generationen', in: *Kölner Vierteljahresheft für Soziologie*, 7 (1928/1929), p. 157-185 en p. 309-330.